

ВЛАСНІ ОСОБОВІ НАЗВИ

Походження українських імен та прізвищ

Походження імен

- Наприкінці X ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і староеврейського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутувати паралельно з новими християнськими іменами.
- Так, великий київський князь Володимир, який запровадив на Русі християнство, одержав при хрещенні ім'я Василій, а його син Ярослав Мудрий звався церковним ім'ям Георгій (Юрій). Проте літописці іменують обох князів лише своїми, слов'янськими іменами.
- І не тільки в X ст., а й пізніше, у XI і XII ст., особи князівського дому мали по два імені — при хрещенні дитина одержувала церковне ім'я, але одночасно вона нарікалась давньоруським, так званим «мирським», іменем.
- У староукраїнській мові поширеним було також усічення основи імені, скорочення його до початкового складу: *Хведь, Клим, Юр* замість *Хведор, Климент, Юрій*.

Походження імен

- Система імен, що побутує в українського народу, формувалася протягом багатьох століть. Основу її складають імена християнського календаря.
- У дохристиянських іменах доволі прозора етимологія. Дітей називали здебільшого відповідно до обставин родинного життя. Наприклад, довгоочікуваного сина називали Ждан, небажаного — Неждан, Нечай, перший син діставав ім'я Одинець, третій у сім'ї — Третяк тощо.
- В іменах відображалися певні риси людей (Буян), пора року, коли дитина з'явилася на світ (Зима), віра в магічну силу імені, спільного із назвою рослини, тварини тощо (Береза, Лев, Орел, Сокіл) тощо.
- Імена з негативним емоційним забарвленням давалися як застережний захід: за уявленням давніх українців, погані імена (Горе, Захворай) оберігали дітей від дії злих сил.

Походження імен

- У дохристиянський період поряд з одноосновними іменами існували й двоосновні зі складами -слав, -мир, -волод, -гост, -бор:
- Милослав, Радослав, Володимир, Всеволод, Ратибор, Житомир, Боримир, Творимир, Брячислав, Мстислав, Ростислав, Ярослав, Ярополк, Святополк, Доброгост, Мутижир тощо.*

У складі сучасних імен дослідники виділяють кілька шарів:

- 1. Візантійські християнські імена, або імена християнського календаря (*Іван, Олексій, Михайло, Петро, Ганна, Олена, Катерина*)
- 2. Давньоруські (*Всеволод, Ростислав, Людмила*, у тому числі кальки з грецької мови *Богдан, Віра, Надія* і окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, — *Ігор, Олег, Ольга*)
- 3. Імена, запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов (*Ванда, Ружена, Власта, Квітослава*)
- 4. Нові імена, які почали з'являтися у радянський час (*Воля, Слава*)
- 5. Імена, запозичені із західноєвропейських мов (*Альберт, Арнольд, Жанна*)
- 6. Індивідуальні імена-новотвори, які виникають у колі тієї чи іншої родини (*Вальжанна*)
- У наші дні переважна більшість імен, якими називають новонароджених, належить до системи традиційних імен, успадкованої від попередніх поколінь, але естетично відшліфованої.

Візантійські християнські імена

- Візантійські християнські імена, або імена християнського календаря — запозичені разом із введенням християнства на Русі у X ст. Ці канонізовані церквою і зафіксовані у спеціальних книгах (святцях) імена давалися під час хрещення.
- Візантійські імена, крім давньогрецьких, охоплювали давньоримські і давньоєврейські, а також незначну частину імен тих народів, з якими греки візантійської епохи підтримували торговельні і культурні зв'язки.
- До візантійських імен належать, наприклад, популярні в Україні імена Іван, Олексій, Михайло, Григорій, Петро, Федір, Ганна, Олена, Катерина. На українському мовному ґрунті вони набули специфічного звукового оформлення, обросли різноманітними варіантами і вже давно не сприймаються як запозичені.
- Канонізовані церквою імена на території сучасної України приживалися поступово. «Незважаючи на поширеність церковних імен у XIV — XV ст., слов'янські особові назви не виходять з ужитку. Іноді одна й та сама особа є носієм церковного і слов'янського імені. Паралельне вживання таких імен засвідчують історики мови і в XVIII ст.

Походження імен

- ⦿ Давньоруські — Володимир, Всеволод, Ростислав, Людмила, кальки з грецької мови типу Богдан, Віра, Надія, Любов, імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, — Ігор, Олег, Ольга
- ⦿ Імена, запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов: Ванда, Ружена, Власта, Квітослава
- ⦿ Нові імена, які почали з'являтися у радянський час: Воля, Слава, Октябрина, Кім, Тракторина, Даздраперма (від да здавствуєт первое мая), Сталініна (від Сталін), Нінель (від Ленін), Владлена (від Владімір Ленін)
- ⦿ Імена-неологізми поповнювалися за рахунок назв квітів: Лілія, Піонія тощо. Іменами ставали слова типу Геній, Ідеал, Ідея, Новела, Іскра та подібні. Як показує мовна практика, перевірку часом витримали далеко не всі імена-неологізми 20-х років.

Походження імен

- Імена, запозичені із західноєвропейських мов, типу Альберт, Арнольд, Артур, Вільгельм, Франц, Жанна, Елеонора та подібні. Їх поширенню сприяли популярні твори зарубіжної художньої літератури, преса, радіо, кіно.
- Так, на честь героїнь трагедій Вільяма Шекспіра дівчат називали Дездемоною, Джульеттою, Офелією, на честь героїні опери Джузеппе Верді «Травіата» — Віолеттою та ін.

Походження імен

- Індивідуальні імена-новотвори, які виникають у колі тієї чи іншої родини. До таких, наприклад, можна віднести ім'я **Вальжанна**, згадане у творі І.Григурка «Ватерлінія»:
- — *А Вальжанна — це хто з таким чудним ім'ям? — Донька. Ім'я... — подвійне. Жінка хотіла Жанною назвати, а я Валентиною. Вирішили піти на компроміс.*
- У наші дні переважна більшість імен, якими називають новонароджених, належить до системи традиційних імен, успадкованої від попередніх поколінь, але естетично відшліфованої.

Регіональні особливості імен

- Спільна для всієї України система імен має на окремих територіях свої особливості. В силу ряду історичних, політичних та географічних факторів деяка специфіка імен помітна на західноукраїнських землях.
- До складу імен, які функціонують серед корінного українського населення, особливо на межі з іншими етнічними регіонами Закарпаття, увійшли угорські запозичення (Йовшка, Пішта, Фері, Імрі, Тібор, Гіза, Жужа), чеські (Вожена, Власта), польські (Юзик, Броня, Кася), румунські (Даць, Флорій, Думіка, Никора, Ляна, Нуця), німецькі (Амалія, Вілі, Руді, Терміна, Терта, Йогакка) та ін.
- На Буковині виділяється група імен, не властивих іншим територіям України: Теофій, Дністрян, Донекий, Філомена, Арманія, Фонета та ін. У середовищі українців зустрічаються молдовські імена: Віоріка, Лівія, Родіка, Філінія, Манолія і подібні.

Регіональні особливості імен

- ⊙ У вживанні загальнонаціональних імен на території різних діалектів відображаються відповідні місцеві фонетичні та морфологічні риси.
- ⊙ Наприклад, у деяких говірках південно-західної групи ім'я Дмитро звучить як Гмитро, Марися як Маришя; Ілько, Омелько, Антін — як Тилько, Гомелько, Гантін.
- ⊙ Орудний відмінок чоловічих імен типу Микита, Кузьма, Микула має в середньокарпатських говорах закінчення -ом (Микитом, Кузьмом, Микулом) замість -ою (Микитою, Кузьмою, Микулою).
- ⊙ У східнокарпатських і покутсько-буковинських говорах зустрічаються усічені форми кличного відмінка Марі, Гафі, Мико (замість Маріє, Гафіє, Миколо) та ін.
- ⊙ Існують також деякі діалектні відмінності і в творенні варіантів імен.

Регіональні особливості імен

- Останнім часом спостерігається нівеляція діалектних особливостей у сфері іменування людей.
- Так звичні для українців імена Ходор/Хведір, Ївга, Векла, Пилип і подібні, стали винятково Федір, Євгенія (Євген), Фекла (або Фьокла, як у російській), Філіп.
- Особливо, варто виокремити літеру Ф, як штучну, чужу, а подекуди ворожу для української мови, через те, що нівелює типові українські риси в мові.
- У росіян та поляків, як головних нав'язувачів своїх мов і мовних особливостей, літера Ф розвинулась природним шляхом оглушенням літери В, в українській мові В ніколи не глухне, завжди дзвінко, а часто як і в білоруській мові приймає звук Ў (ув), як у словах: немов, любов, дівка, аудиторія (аудиторія). При цьому Ў розглядають не як окрему літеру, а лиш як «інше» звучання літери В, а чужу Ф, яку українці завжди подавали як ХВ (перед голосними), Х (перед приголосними), інколи Т (Федір=Тодор) або П (Афанасій=Панас), цілком доречною. Так наприклад, такі видатні особи та поборники української мови й нації як Хведір Кіндратович Вовк та Кузнецова Ївга Хведорівна «змінили» своє ім'я, без власного відому, ставши Федором та Євгенією.

Походження прізвищ

- Термін «прізвище» («прозвище») в пам'ятках української мови фіксується вже з XVI століття, однак зміст його в ту пору був дещо ширший. Його вживали як у значенні терміна «прізвище», так і в значенні терміна прізвисько.
- Нині під прізвищами передусім розуміють родове прізвище, яке передають від батька до сина. Прізвище є знаком і кодом будь-якого роду, виразником спадкоємності та наступності поколінь.
- **ПРІЗВИЩЕ** - найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість.
- **ПРІЗВИСЬКО** - найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок.

Походження прізвищ

- Спочатку на Русі застосовували лише прізвиська, які можна зустріти в іменуваннях давньоруських князів і які не успадковували.
- Перші найменування, схожі на прізвища з'явилися десь у XIV ст.
- Застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві почали через необхідність указання права власності на щось лише згодом.
- Масово родові прізвища трапляються в письмових джерелах, що стосуються українських земель в XIV–XVI століттях.
- Спочатку родові прізвища мали переважно багаті люди, які мали статки (купці, бояри, магнати, власники земель).
- Проте вже в XVII ст. ледь не всі українці мали власні прізвища, щоправда прізвища часто трансформувалися, на їхній основі могли створюватися нові прізвища, наприклад, син людини з прізвищем Коваль міг отримати прізвище Коваленко (син Коваля).

Походження прізвищ

- Багато прізвищ з'явилися в часи Запорозької Січі, оскільки при вступі на Січ козак змінював своє старе прізвище на нове.
- Обов'язковими спадковими родинними назвами, які додаються до особового імені, в Україні прізвища стали тільки на межі XVIII—XIX ст.
- Стабільності прізвища набули лише в XIX ст.
- Поширеною також була заміна старих прізвищ на аристократичний (шляхетсько-панський) лад, хоча шляхтичі та пани в ряді періодів намагалися протидіяти цьому через заборону приймання певних прізвищ простолюдинами.
- Паралельно співіснували офіційні прізвища та неофіційні прізвиська, які знаходили своє відображення в українській діловій та художній літературі.

Козацькі прізвища

найчастіше утворювались від прізвиськ

КОЗАЦЬКІ ПРІЗВИЩА

Паливода,
Зірвишапка,
Убийвовк,
Вернигора,
Вернидуб,
Вернивода,
Затуливітер,
Нейжборщ,
Непийвода,
Недайкаша,
Задерихвіст,
Підкуймуха,
Крутихвіст,
Печиборщ,

Нетудихата,
Кривозуб,
Рябозад,
Дурноляп,
Теліпайло,

Задерихвіст,
Підпригора,
Закривидорога,
Вирвихвіст,

Жуйборода,
Підкуймуха,
Лупибатько,
Неварикаша,
Нейжапа,
Загубисундук...

#цікаво

Чиста мова
mova.ga

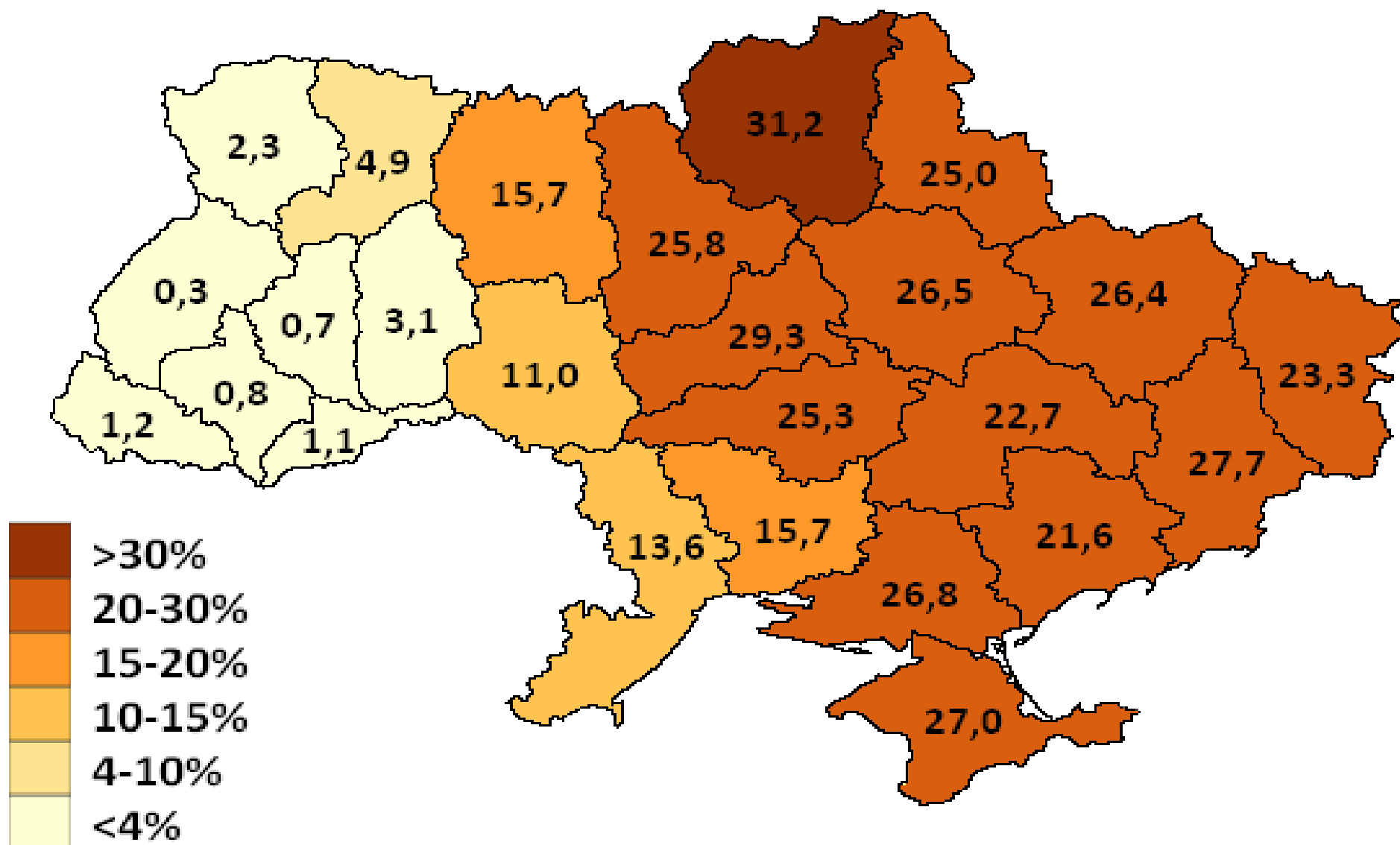
Патронімічні та матронімічні прізвища (утворені від особових власних імен)

- ⊙ Ім'я переважно батька, матері або діда трансформувалось в прізвище нащадків (інколи спочатку в прізвисько, а потім в прізвище).
- ⊙ -енк-, -єнк- (Петренко, Даниленко)
- ⊙ -ук, -юк (Петрук, Данилюк)
- ⊙ -ич, -ович (Петрич, Данилович)
- ⊙ -ів (Петрів, Данилів)
- ⊙ -ок (Андрюшок, Клименок)
- ⊙ -аш, -яш (Петраш, Андріяш)
- ⊙ - зменшувально-пестливі суфікси -ець, -єць, -сь, -ик, -ко (Петрусь, Петрик, Данилець, Данилик, Данилко)
- ⊙ -ин - Лесин (син Леся), Олексин (син Олексія), Андріїшин (син Андріїхи, жінки Андрія), Дячишин (син дячихи, жінки дяка), Михайлишин (син Михайлихи, жінки Михайла), Омельчишин (син Омельчихи, жінки Омелька), Симчишин (син Симчихи, жінки Симка)

Прізвища з суфіксом -енко

- Походження в прізвищах суфіксів -енко та -єнко з Наддніпрянщини згадується переважно з часів козаччини.
- За дослідженням Михайла Худаша, особові назви з суфіксом -енко вперше фіксують латино-польські писемні пам'ятки з західноукраїнської території у першій половині XV ст.

Поширеність прізвищ на -енко

Дані: Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. — Київ, 1966

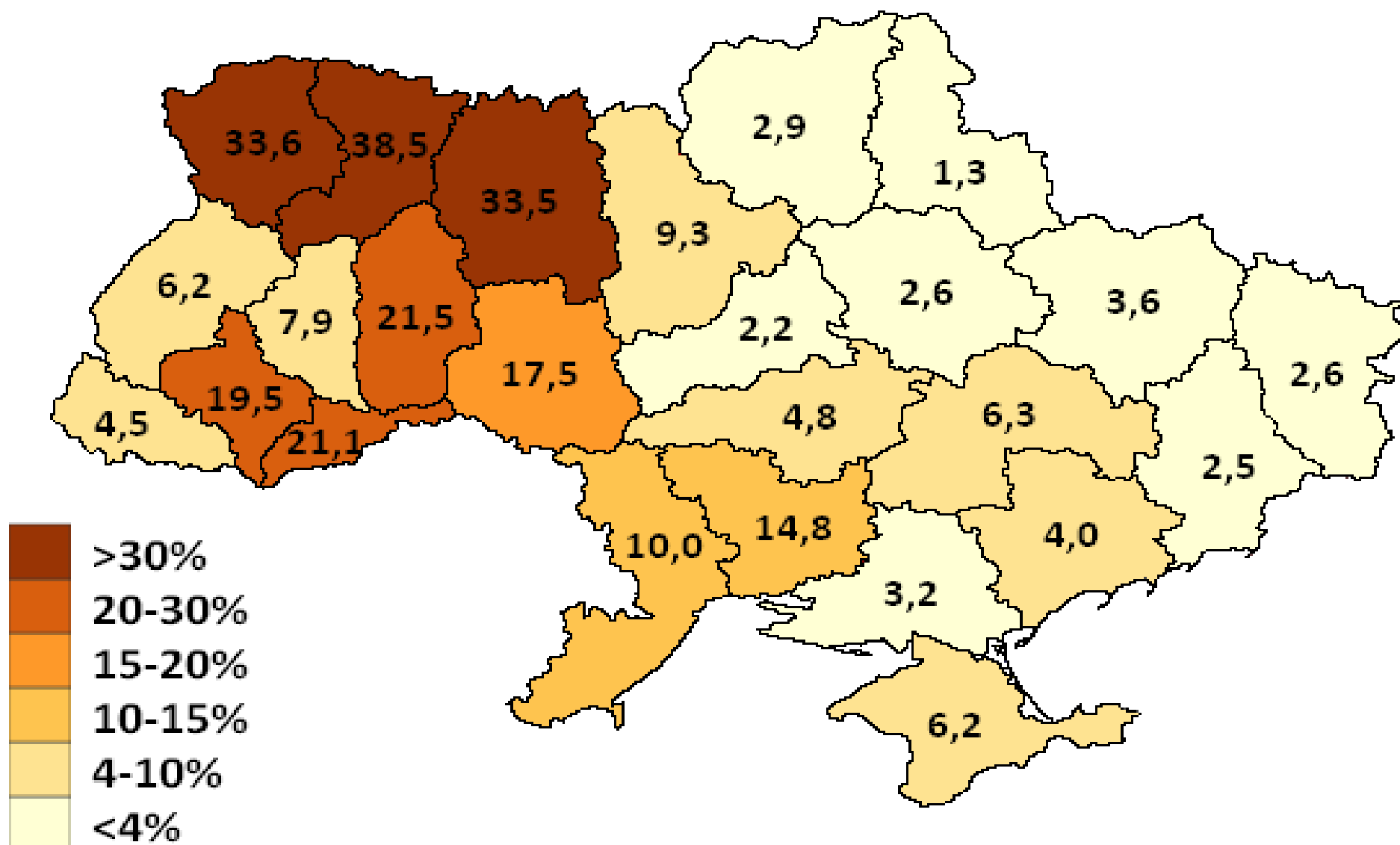
Прізвища з суфіксом -енко

- Прізвища з суфіксом -енко переважно мають значення «син», на зразок іменної чи іншого роду форми:
 - *Василенко — син Василя,*
 - *Гриценко — син Гриця,*
 - *Стеценко — син Стецька,*
 - *Стесенко — син Стеська,*
 - *Гончаренко — син Гончара*
 - відносяться до трьох- і більш складових прізвищ
-
- Трискладові менш- або малопоширені прізвища неіменної форми на взір Зеленко тощо, як і двоскладові прізвища типу Сенко, Бенко тощо, не мають значення «син». У цих випадках наявний суфікс -ко має зменшувальне (у відношенні до більшого) або пестливе значення.

Прізвища з суфіксом -енко, -єнко, -ук, -юк

- ◎ Також слід додати, що суфікси -енко, -єнко та -ук, -юк, є рівноважними, бо чергування звуків утворилось через різні закінчення основ, до яких приєднувався суфікс:
 - ◎ *Петро — Петренко,*
 - ◎ *Петрик — Петриченко,*
 - ◎ *Гордій — Гордієнко,*
 - ◎ *Михайло — Михайлюк*
- ◎ (заради милозвучності частіше використовується суфікс -юк, а не -ук),
 - ◎ *Бойко — Бойчук*

Поширеність прізвищ на -ук (-юк)

Дані: Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. — Київ, 1966

Значення суфіксів

- ◎ Більшість суфіксів, які утворюють українські прізвища, можна поділити на три групи за значенням:
- ◎ 1. Перша і найпоширеніша група — це патронімічні, тобто суфікси, які вказують на батька, діда (предка) особи.
- ◎ 2. Друга група — це суфікси, які вказують на професію чи характерну дію, від якої й пішло прізвисько людини
- ◎ 3. Третя група — суфікси, які вказують на місце проживання або походження людини.

Патронімічні суфікси

- ◎ Перша і найпоширеніша група — це патронімічні, тобто суфікси, які вказують на батька, діда (предка) особи. Це суфікси:
- ◎ -енк-, -єнк- (Петренко, Даниленко)
- ◎ -ук, -юк (Петрук, Данилюк)
- ◎ -ич, -ович (Петрич, Данилович)
- ◎ -ів (Лешків, Федорів)
- ◎ -ок (Андрюшок, Клименок)
- ◎ -аш, -яш (Петраш, Андріяш)
- ◎ зменшувально-пестливі суфікси -ець, -єць, -сь, -ик, -ко (Петрусь, Петрик, Данилець, Данилик, Данилко)

Патронімічні суфікси

- До цієї групи відносяться також патронімічні суфікси -ов та -ев (-єв).
- Прізвища на -ов (Михайлов, Петров, Романов) та -ев (-єв) (Андрєєв) — це ті самі присвійні прикметники, що Михайлів, Петрів, Романів, Андріїв, але в них збереглося етимологічне -о, -е також у формі називного відмінка.
- Зона поширення цих форм — уся українська територія, що входила до складу Російської імперії, а також Закарпаття.
- Причинами збереження -о, -е треба вважати, по-перше, традиційне вживання саме такої форми прізвищ з давніх-давен, по-друге, те, що метрики та особові документи виписувались російською мовою. Тому немає підстав вважати прізвища на -ов, -ев виключно російськими. Це спільний тип прізвищ, поширений і серед інших слов'ян, наприклад болгар та македонців.

Патронімічні суфікси

- Також до цієї ж групи відноситься патронімічно-матронімічний суфікс -ин, за допомогою якого, наприклад, створені прізвища Лесин (син Леся), Олексин (син Олексія), Андріїшин (син Андріїхи, жінки Андрія), Дячишин (син дячихи, жінки дядка), Михайлишин (син Михайлихи, жінки Михайла), Омельчишин (син Омельчихи, жінки Омелька), Симчишин (син Симчихи, жінки Симка).

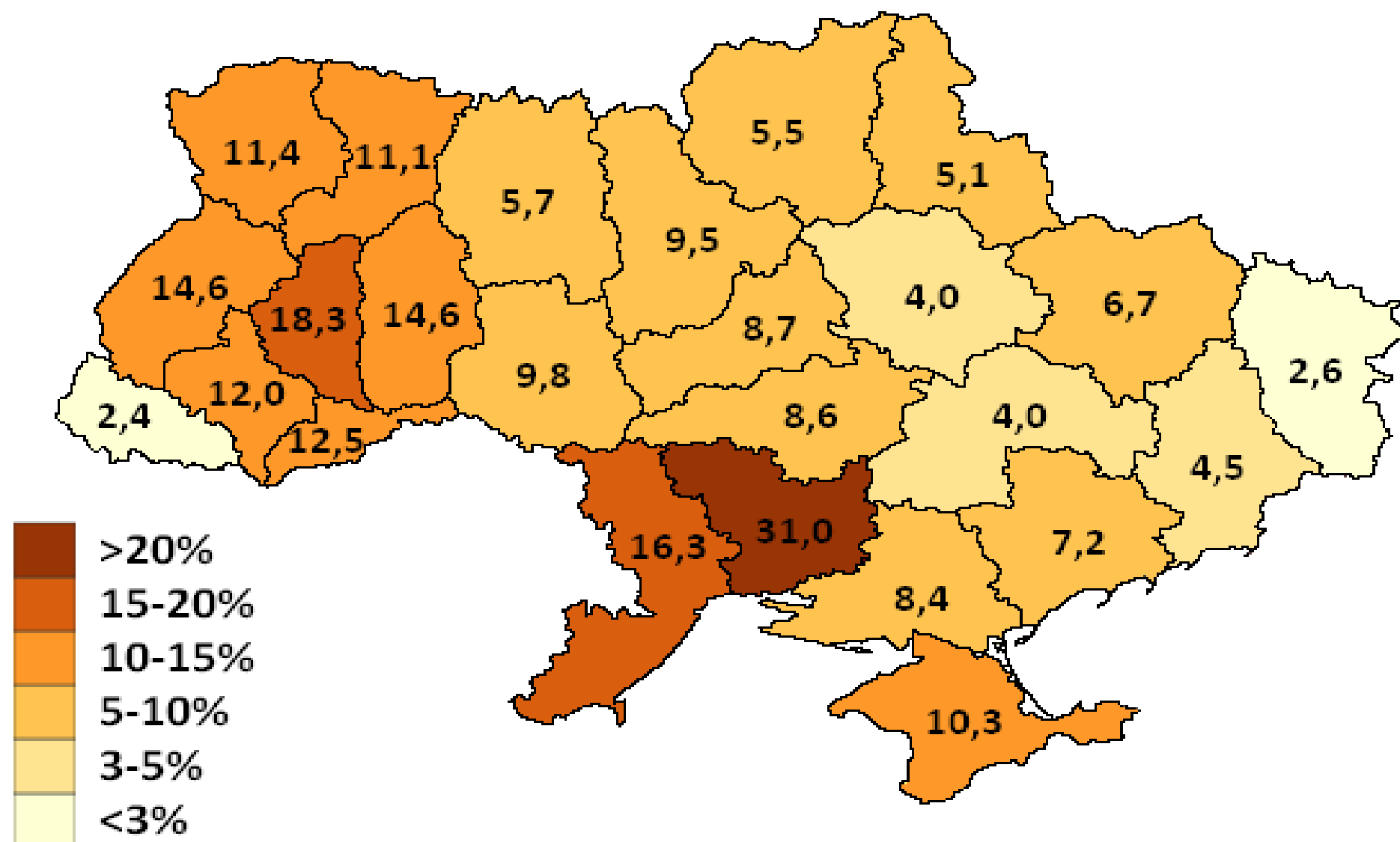
Друга група

- ◎ Друга група — це суфікси, які вказують на професію чи характерну дію, від якої й пішло прізвисько людини.
 - ◎ -ай (Тягай, Бугай)
 - ◎ -ан (Мовчан, Рубан)
 - ◎ -аль (Скрипаль, Коваль)
 - ◎ -ар (Кобзар, Кухар)
 - ◎ -ач (Копач, Ткач)
 - ◎ -ій (Палій, Плаксій)
 - ◎ -ло (Трясило, Покотило)
 - ◎ -йло (Міняйло, Нечитайло)
 - ◎ -ник (Мельник, Колісник)
 - ◎ -ун (Прядун, Ковтун)
 - ◎ -яр (Скляр, Маляр)
- ◎ До цих прізвиस्क (або вже прізвищ) згодом могли додаватися нові суфікси, які утворювали вже нове прізвище, наприклад: *Палійчук, Кобзаренко.*

Третя група

- Третя група — суфікси, які вказують на місце проживання або походження людини.
- -ський, -цький:
- шляхетські прізвища (*Вишневецькі, Шептицькі, Острозькі, Хмельницькі, Чайковські*) вказували на родовий маєток, власність
- у простих людей — звідки вони прийшли чи де народились (*Полтавський, Хорольський, Житомирський, Цибулівський, Горохівський, Бабанський, Уманський*)
- в деяких випадках -ець, -єць (*Грабовець — з Грабова, Донець — з Донця, Канівець — з Канева, Коломієць — з Коломиї*)
- в деяких випадках -ий, якщо в корені географічний об'єкт (*Яровий, Гайовий, Загребельний*)

Поширеність прізвищ на -ськ-, -зьк-, -цьк-

Дані: Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. — Київ, 1966

Походження прізвищ

- Чимало українських прізвищ утворено у безпостфіксний спосіб і закінчуються «голою» кореневою основою.
- Як правило це іменники чоловічого роду II відміни та жіночого роду III відміни:
- *Батіг, Беч, Бордюг, Борщ, Буриштин, Висторон, Вовк, Водвуд, Гоч, Дожид, Дюг, Зброж, Зуб, Кіт, Корон, Кут, Луц, Ніч, Осокор, Перехрест, Пиж, Пилип, Солоп, Сторож, Стриж, Сюч, Твердь, Торлоп, Торон, Ус (Вус), Чиж, Шкроб.*

Походження прізвищ

- Окремо вирізняються складні прізвища з двома або трьома кореневими основами, утворені синтаксико-морфологічним способом. Формуються за наступними схемами:
- прикметник + іменник: *Біловол, Біловус, Білодід, Голобородько, Кривоніс, Криворучко, Маломуж, Рябоконь, Твердохліб, Чорновіл;*
- дієслово + іменник: *Вернидуб, Вернигора, Нагнибіда, Непийвода, Перебийніс, Підопригора, Тягнибок, Убийвовк, Чепинога, Куйбіда;*
- іменник + дієслово: *Винокур, Козоріз, Макогон, Мукоїд, Мукомел, Муковоз, Пивовар, Сироїд, Шовкопляс;*
- займенник + іменник: *Собіпан.*

Походження прізвищ

- ◎ Внаслідок спорідненості мов — української з російською та білоруською, деякі прізвища, наприклад, з ряду утворених суфіксами -ич(-іч), -вич(-віч), -ик(-ік), -ник(-нік), є спільними українсько-білоруськими прізвищами, а деякі, утворені суфіксами -ов(-єв), -ин(-ін), — спільними українсько-російськими.
- ◎ Спільними вважаються також прізвища, утворені без суфіксів від форм особових імен та назв предметів, явищ, тварин, рослин, птахів тощо, які звучать в споріднених мовах однаково.

Боярсько-шляхецькі та козацько-дворянські прізвища

- ◎ Боярсько-шляхецькі та козацько-дворянські прізвища (деякі утворені від іноземних слів)
- ◎ Вернадський, Виговський, Вишневецький, Войнаровський, Висоцький, Гошовський, Єлець, Забіла, Загоровський, Закревський, Іловайський, Крушельницький, Лизогуб, Острозький, Семашко, Сенявський, Скаржинський, Смотрицький, Стороженко, Стрільбицький, Струмило, Розумовський, Хмельницький, Ходоровський
- ◎ Галаган, Галібей, Гамалія, Кочубей, Родзянко, Сагайдачний, Сулима, Ханенко, Чечель, Шеремет тощо.
- ◎ Козацькі прізвища (походять від прізвиськ простих козаків):
- ◎ Верниволя, Вернидуб, Закривидорога, Затуливітер, Захватихата, Зачешигрива, Недайвода, Нездійминога, Незовибатько, Неїжмак, Неїжпапа, Нелійборщ, Непийвода, Нетудихата, Неховайзуб, Кадигроб, Обійдихата, Оридорога, Перебийніс, Перевернихата, Переймивовк, Покиньчереда, Пробийголова, Товчигречка, Убийвовк, Убийкінь, Вітер, Мороз тощо.

Патронімічні та матронімічні прізвища

- Патронімічні та матронімічні прізвища (утворені від особових власних імен). Ім'я переважно батька, матері або діда трансформувалось в прізвище нащадків (інколи спочатку в прізвисько, а потім в прізвище).
- Утворені від українських варіантів християнських імен (переважно грецького, єврейського та латинського походження), в тому числі від скорочених, пестливих та згрубілих форм:
 - *Абрам (Аврам) — Абраменко, Абрам'юк, Абрамович, Абрамець; Авраменко, Аврамець*
 - *Авакум (Абакум) — Авакуменко (Аввакуменко); Абакуменко, Абакумчик, Бакуменко, Бакулюк*
 - *Автоном (Автома) — Автономенко, Автономчук; Автоменко, Автоменюк*
 - *Адам — Адаменко, Адамович, Адамець*

Прізвища, утворені від професій, виду діяльності, чи за соціальним станом:

- Прізвища, утворені від професій, виду діяльності, чи за соціальним станом (назва професії чи виду діяльності особи з часом ставала прізвищем його прямих нащадків):
 - ремісники
 - *Бондарі, боднарі — Бондар, Бондаренко, Бондарчук, Бондарець; Боднар, Боднаренко, Боднарчук, Боднарук*
 - Утворені від військових посад та звань та на військову тематику
 - *Атаманюк (Атаманчук, Ватаманюк), Кошовий, Курінний, Осавула (Осауленко, Осавуленко, Асауленко, Осаволюк)*
 - *Возний (Вознюк, Возняк), Гетьман (Гетьманенко, Гетьманчук, Гетьманський, Гетьманцев, Гетманцев), Писар (Писаренко, Писарук, Писарчук, Писаревський), Полковченко (Полковниченко, Полковничук)*

Утворені від церковних посад та на релігійну тематику

- ⦿ Утворені від церковних посад та на релігійну тематику
- ⦿ дяк — Дяк, Дяченко, Дячук, Дякун, Дяків, Дяковський, Дячинський, Дячок, Дячишин
- ⦿ ігумен — Гумен, Гуменюк, Гуменяк, Гуменко, Гумінний, Гумінський
- ⦿ піп — Попенко, Поповиченко, Попчук, Попович, Попів, Попадюк
- ⦿ пономар — Пономаренко, Пономарів, Пономарчук, Паламар, Паламарчук, Паламаренко
- ⦿ титар — Титар, Титаренко, Титарук, Титарчук
- ⦿ а також:
- ⦿ Ангел, Апостол, Богомолець (Богомоленко, Богомольченко), Вікарчук/Вакарчук, Кадило (Кадиленко, Кадилюк), Кармеліта (Кармелюк), Католик, Ксьонзик, Монашко (Монашенко), Монастирний, Отченаш (Отченашенко), Помагайбог, Святий (Святенко, Святинський), Церковний
- ⦿ Вихрист (Вихристенко, Вихристюк), Перехрест (Перехрестенко) та інші.

Утворені від цивільних посад

- ◎ Утворені від цивільних посад
- ◎ вїйт — Вїйтів, Вїйтишин, Вїйтюк;
Пустовїйт/Пустовїт; Войтюк, Войтенко,
Войтченко/Войченко, Войтчишин/Войчишин,
Войтович, Пустовойтенко, Старовойт
- ◎ староста — Старостенко, Старостяк, Старостюк
- ◎ Десяцький, Мостовий (Мостовик, Мостовенко),
Присяжний (Присяжнюк), Ратушний (Ратушняк),
Солтис, Соцький та інші;

На соціальну тематику

- ⦿ На соціальну тематику
- ⦿ багач — Багач/Богач, Багацький/Богачький, Багатюк, Багатенко/Богатенко, Богащенко, Богачишин; Скоробогатий, Скоробогачький
- ⦿ бояр — Бояр, Бояренко, Бояршин, Бояришин, Боярин, Боярчук
- ⦿ дука — Дука, Дученко, Дукашенко, Дуканюк
- ⦿ дідич — Дідич, Діденко, Дідицький, Дідківський
- ⦿ пан — Паник, Панок, Паночко, Паничок, Панич, Паниченко, Паничишин; Мосьпан, Мостіпан (Мостіпаненко)
- ⦿ середняк - Середюк , Середняків , Середянко , Середня
- ⦿ а також:
- ⦿ Воєвода, Князь, Король, Цар (Царик, Царенко, Царук), Цісар, Шах
- ⦿ Орда (Орденко, Ординюк, Ординець), Шляхта (Шляхтич, Шляхтенко, Шляхтюк)

Топонімічні прізвища

- Топонімічні прізвища (прізвища, утворені за місцем проживання чи походження особи).
- за назвою населеного пункту (українського міста чи села): у простих людей таке прізвище вказувало звідки вони є родом (при цьому слід зазначити, що в усіх областях України значна кількість топонімів утворена від особових назв людей), у козаків — до якої сотні приписаний, у шляхтичів — на родовий маєток чи власність.
- Бабанський, Березецький, Березовський, Бершадський, Білоцерківський, Більський, Богуцький, Болохівський, Боратинський, Бориславський, Боярський, Бузовський, Бучацький, Васильківський, Верповський, Вишневецький, Вінницький, Водолазький, Володарський, Городецький, Горохівський, Грушевський, Дзиговський, Дібрівський, Жаботинський, Жванецький, Заболотний, Забужний, Заборовський, Заборій, Завадовський, Заводовський, Загоровський, Заоскільний, Казавчинський, Канівський, Капустинський, Капустянський, Кашпіровський, Колосовський, Комарівський, Котовський, Краснопольський, Кричевський, Лановецький, Ласкорунський, Левандовський, Майданський, Малиновський, Могилівський, Немирівський, Нестерванський, Новохатський, Петриківський (Петриковський), Піщанський, Полтавський, Потоцький, Прилуцький, Рафальський, Рильський, Росошанський, Рудницький, Синявський, Созанський, Тарнавський, Тележинський, Тишківський, Уманський, Хмілевський, Ходорковський, Хорольський, Цибулівський, Чернецький, Шпаковський, Яворівський, Ямпільський, Ярошевський та багато інших;
- Богуславець, Канівець, Козинець, Коломієць, Обуховець, Полтавець, Уманець; Балтян, Говтван/Говтвань, Киян та інші
- Охтирченко, Жихаренко, Миргородченко, Харковченко та інші;

Топонімічні прізвища

- ◎ **Топонімічні прізвища (прізвища, утворені за місцем проживання чи походження особи).**
- ◎ **за назвою об'єктів на місцевості, а чи за назвою невеликих населених пунктів**
- ◎ Горинь (Горинченко, Горинюк), Грабовець, Завальний (Завальченко, Завальнюк), Заворотний (Заворотнюк), Загорний (Загоренко, Загорецький, Загорій), Загородний (Загороднюк), Загребельний, Задорожний (Задорожнюк), Замлинний, Заозерний, Заплітний, Зарічний (Заріченко, Зарічнюк, Зарічняк), Заклунний, Заярний, Косогор (Косогоренко), Лисогор (Лисогоренко), Лісогор (Лісогоренко), Чорногор (Чорногоренко), Нагорний (Нагірний), Надбережний, Наддорожний, Наконечний, Наріжний (Наріженко, Наріжняк), Піддубний (Піддубенко, Піддубняк), Підгорний (Підгоренко, Підгірняк), Підгайний (Підгайко, Підгаєцький), Побережний, Погребельний, Поперечний (Попереченко, Поперечнюк), Порічний (Поріченко, Порічнюк), Могильний (Підмогильний), Шляховий (Шляховенко, Шляховчук) та багато інших;
- ◎ **за назвою елементів природного ландшафту та природних зон України**
- ◎ Береговий (Береговенко; Бережний, Бережнюк), Боровий, Вигінний, Гайовий, Горовий (Горовенко, Горовчук; Гора, Горенко, Горук, Горчук, Горченко), Дібровний (Дібровський), Калюжний, Лісовий (Лісовський, Лісовчук, Лісовенко; Ліс, Ліщик, Лісненко, Ліщенко), Луговий (Луговенко; Лужний), Островський, Поплавський, Полянський, Польовий (Польовчук, Польовенко), Садовий (Садовенко, Садовчук), Степовий (Степовенко), Ставицький, Старицький, Яровий (Яровенко), Гірняк, Долиняк, Лісняк, Степняк
- ◎ **за назвою річок України**
- ◎ Буженко (Бужук), Гориненко, Десненко (Деснюк), Дніпренко, Дністренко (Дністрян, Дністряк), Дунаєнко, Збрученко, Інгуленко, Прутенко, Самаренко (Самарчук), Слученко, Тисенко (Тисюк), Черемошенко та інші.

Етнімічні прізвища

- **Етнімічні прізвища (прізвища, утворені від українських назв національностей та етнографічних груп; здебільшого свідчать про походження особи чи її предків):**
- Арнаут (Арнаутенко), Басараб (Басарабенко, Бесараб, Бессарабенко), Білорус, Булгарин (Болгар, Болгаренко, Болгаринович), Верменич (Вермініч, Верміненко), Волинець (Волинюк, Волиняк, Волинчук, Волинченко), Волох (Волощук, Волохівський, Валаховський, Волощенко, Волошин, Волоський), Грек (Греченко, Гречук), Гураль (Гураленко, Гуральчук), Гуржій (Гурженко), Гуцул (Гуцулюк, Гуцуляк; Гоцул, Гоцуленко, Гоцуляк), Дойченко (Дойчук, Дойчак), Жидик (Жидко, Жидюк, Жидяк, Жиденко), Калмик (Калмиченко), Кашуба (Кашубенко), Китайчук (Китайченко), Корейчук (Корейченко), Латиш (Латишенко, Латишко, Латищенко), Лемко (Лемченко, Лемкович), Литвин (Литвиненко, Литвинюк, Литвинчук, Литвинович, Литвінець, Литовка, Литовченко, Литвак), Лях (Ляшенко, Ляшко, Ляшук, Ляшевич, Ляхович), Мазур (Мазуренко, Мазурчак, Мазурик, Мазуркевич, Мазурак, Мазурчук), Молдаван (Молдован, Молдованенко, Молдавчук), Москаль (Москаленко, Москалюк, Москальчук, Москалець: етнім росіян «москаль» відомий у цій формі з XVI століття), Москвин (Москвиненко), Німець (Німак, Німчук, Німченко/Немченко), Ногайчук (Ногайченко), Печеніг, Пилипон (Пилипонюк, Пилипончук, Пилипончик, Пилипоненко), Пінчук (Пінченко), Подолян (Подоляка, Подолянченко), Поліщук (Поліщак, Поліщенко), Половець (Половчук, Половчак, Половченко, Половенко), Поляк (Поляченко), Прус (Прусак, Прусенко, Прусько, Прущенко), Румун (Руминенко), Русин (Русинко, Русинчук, Руснак), Сербин (Сербієнко, Сербиненко, Сербенюк), Словак (Словаченко), Татарин (Татаренко, Татарченко, Татарчук), Турок (Турчин, Турчиненко, Турчиняк, Турецький, Туркенич, Турчинський), Угрин (Угриненко, Угринович, Угорчук, Угринюк, Угринчук; Венгер, Венгрин, Венгринович; Мадяр, Мадярєнко), Українець (Українчук, Українко, Українченко, Украйченко: етнім «українці» щодо населення південно-східних територій Великого князівства Литовського відомий з кінця XV століття, а прізвища Українець, Українченко, Украйченко — з середини XVII століття), Циган (Циганенко, Циганюк, Циганко, Циганчук), Черемис (Черемисенко), Черкас (Черкасенко, Черкасюк), Черкез (Черкезенко, Черкесенко), Чех (Чехович, Чешенко, Чешук), Шваб (Швабенко), Швед (Шведа, Шведенко, Шведченко, Шведюк)

Прізвища, утворені від індивідуальних ознак особи

- Прізвища, утворені від індивідуальних ознак особи.
- Характерна ознака особи ставала спочатку прізвиськом, іноді іронічним, яке згодом закріпилось за нащадками як родове прізвище. Насмішкувато-глузливі прізвиська були поширені серед козаків війська Запорозького, а також Азовського та Чорноморського.
- Деякі характерні ознаки особи були також давньоукраїнськими іменами прізвиськового типу (наприклад: Безнос, Безух, Бухало, Злоба, Кудря, Куц, Мовчан та інші).
- **від фізичної чи психічної властивості особи — від особливої риси характеру, фізичної (фізіологічної) вади, системно виконуваної дії, зовнішнього вигляду**
- Баглай (Баглаєнко; Баглій, Баглієнко; Баглюк), Багола, Байда (Байдан, Байданюк, Байданенко), Балагура, Балачко (Балаченко, Балачук), Баюн, Бурда (Бурданюк; Бурденко, Бурденюк; Бурдій, Бурдієнко, Бурдінюк; Бурдейний), Валуйко, Вертюх, Відьмак, Волоцюга, Гмиря, Добридень (Добриденко, Добриднюк), Заволока (Заволоченко; Заволотько, Заволотченко; Заволодько, Заволодченко, Заволодюк; Волоченко, Волочнюк), Приходько (Приходченко, Приходюк), Прихотько (Прихотченко, Прихотюк), Порожний (Порожнюк, Порожняк), Замула (Замуленко, Замуляк), Запиченко, Злий (Зленко), Клишня (Клишавчук), Ковба, Макуха (Макух), Наливайко (Наливайченко), Настобурко, Недомовний, Нетис, Пігаль (Пігульський), Скоробрех (Скоробрещук), Скорогляд, Скороход (Скороходенко), Сновида (Сновиденко), Сосюра (Сосюренко, Сосюрченко), Стогній (Стогнієнко), Субтельний, Тягнибок, Тягнирядно, Пройдисвіт, Худяк

Прізвища, утворені від індивідуальних ознак особи

- Прізвища, утворені від індивідуальних ознак особи.
- від фізичної чи психічної властивості особи — від особливої риси характеру, фізичної (фізіологічної) вади, системно виконуваної дії, зовнішнього вигляду тощо
- Бігун (Бігуненко; Бігунець), Кликун (Кликуненко; Кликунець; Клич, Кличко, Кличенко), Крикун (Крикуненко; Крикунець; Криклій, Крик, Крич, Кричко, Криченко), Моргун (Моргуненко; Моргунець; Моргаль, Моргалюк, Моргаленко), Повзун (Повзунюк/Повзонюк, Повзуненко), Різун (Різунюк, Різуненко), Свистун (Свистак, Свистюк, Свистяк, Свистенко), Скакун (Скакуненко; Скачун, Скач, Скачко, Скаченко), Цвігун (Цвігуненко), Шипун (Шипуненко; Шипуля; Шип, Шипко, Шипенко, Шипчук, Шипчак, Шипченко)
- Безпечний, Буденний (Буденюк), Дикий (Дикань, Диченко, Дичук), Мирний (Мирненко), Мудрий (Мудрик, Мудренко, Мудрук), Письменний, Правдивий (Правда, Правденко, Правдюк), Сердешний/Сердечний (Сердеченко, Сердешнюк/Сердечнюк; Сердега), Чуйний (Чуй, Чуюк, Чуюк, Чуйко, Чуєнко, Чуйченко)
- Біда (Біденко, Бідюк, Бідяк), Доля (Доленко, Долюк, Доляк, Доляченко), Дума (Думенко, Думчук, Думченко), Душа (Душенко, Душук, Дущенко), Лихо (Лишенко, Лишук)

Зросійщення українських прізвищ

- ◎ *Зросійщення українських прізвищ* — політика асиміляції українців владою Росії (Російською імперією, Радянським Союзом) шляхом деформації і надання традиційним українським прізвищам рис, які притаманні російській мові і російським прізвищам.
- ◎ Частина політики зросійщення українців.

Зросійщення українських прізвищ

- Перетворення українських прізвищ на російські почалося ще за часів перебування українських земель у складі Російської імперії й продовжувалося у часи входження України до СРСР.
- Зросійщення прізвищ велося внаслідок усвідомленої політики зросійщення, некомпетентності чи низького професіоналізму зусиллями працівників російської адміністрації (РАГСу, паспортних столів, сільрад), релігійних установ, військових структур (зокрема, під час служби в армії) і репресивно-каральних органів, які записували спотворені прізвища українців в юридичні документи російською мовою (зокрема, у метричні книги, свідоцтва про народження, паспорти).
- Також нерідкими були випадки, коли самі носії змінювали свої українські прізвища на зросійщені під впливом соціально-політичних, правових і культурних чинників. Зокрема, це робили, щоб приховати своє українське походження, для просування по службі чи для аристократизації свого походження.

Зросійщення українських прізвищ

- ◎ Деформаційні процеси відбуваються на фонетичному, морфологічному, евфонічному та інших рівнях.
- ◎ Внаслідок російського впливу відбуваються такі деформації українських прізвищ:
 - ◎ деформації кореневих морфем
 - ◎ додавання російських суфіксів (-ов, -ін, -ой, -ік)
 - ◎ порушення законів словотвору
 - ◎ відхилення від правописних і орфоепічних норм
- ◎ Деякі прізвища утворювалися від російських лексем (Васічкіна) чи перекладалися російською мовою (Воробей).

Деформації українських прізвищ на фонетичному рівні:

- [а, е] замість нормативного [о]: *Аладько, Алєйнік, Амельченко, Барщевський, Черногуз*
- [е], [є], [о] замість [і]: *Рябейчук, Белодєд, Дєдушенко, Сєроштан, Нєздоймінога або навпаки — Стіценко*
- [е] замість [и]: *Піщємуха*
- [і] замість [и, о]: *Господідай, Кривошанка, Прішляк, Прідібайло, Семіног, Ціцька; Подопрігора, Поддубний*
- випадні [і, о]: *Карнабіда — Карнабда, Пєсиголовець — Пєсіглавець*
- [н] замість [м]: *Ніколенко, Ніколаєнко, Ніколайчук, Нікітенко, Нікітєнко, Нікітчук*
- [л] замість [в]: *Гоніволк, Убєйволк, Долгошанка, Полторабатська, Полторакожуха*
- [сч] замість [щ]: *Счастлівець*
- [ф] замість [х]: *Хоменко — Фоменко*
- зміщення традиційного наголосу: *Темчєнко — Тємченко, Муравєць — Мұравець*

Деформації українських прізвищ на морфологічному рівні:

- ⊙ 1. зміни українських суфіксів і закінчень (-енко, -ів) на російські (-ов, -в, -ін, -ой)
- ⊙ 2. додавання російських суфіксів і закінчень (-ов, -ін, -ой) до українських безсуфіксних прізвищ, зокрема, до тих прізвищ, які у своїй основі є назвами професій і закінчуються на -ар зазнають зросійщення шляхом додавання закінчень -ь або -ьов (рос. -ёв)
 - ⊙ Косенко — Косенков
 - ⊙ Науменко — Нуменков
 - ⊙ Олексієнко — Алексеєнков
 - ⊙ Сильченко — Сильченков
 - ⊙ Абраменко — Абраменков
 - ⊙ Іваненко — Іванєнков
 - ⊙ Власенко — Власєнков
 - ⊙ Михайленко — Михайльонков
 - ⊙ Давиденко — Давидьонков
 - ⊙ Сидоренко — Сидорьонков

Деформації українських прізвищ на фонетичному рівні:

- Українські безсуфіксні прізвища, які у своїй основі є назвами професій і закінчуються на -ар, зазнають зросійщення шляхом додавання закінчень -ь або -ьов (рос. -ёв), а інші — просто додаванням закінчень -ов:

- Бондар — Бондарь — Бондарьов
- Лимар — Лимарь — Лимарьов
- Гонтар — Гонтарь — Гонтарьов
- Січкарь — Січкарьов — Сечкарьов
- Крамар — Крамарьов
- Чоботар — Чеботарьов
- Золотар — Золотарьов
- Різник — Резник — Резніков
- Швець — Шевцов

- Грабар — Грабарьов
- Кушнір — Кушнарьов
- Друкар — Друкарьов
- Слюсар — Слюсарьов
- Лихар — Лихарьов
- Коваль — Ковальов
- Кравець — Кравцов
- Шинкар — Шинкарьов
- Чумак — Чумаков

Зросійщення українських прізвищ

- Найбільшого зросійщення зазнали прізвища на територіях, які тривалий час перебували у складі Російської імперії (Наддніпрянина, Слобожанщина, Сіверщина, Запоріжжя, Причорномор'я).
- Активно зросійщення прізвищ проходило на українських етнічних теренах, які сьогодні належать Російській Федерації — на Кубані, Подонні (Східній Слобожанщині), Донщині, Зеленому Клині.
- Зросійщення призвело до того, що значна частина українців носить зросійщені, денаціоналізовані прізвища, які втратили свій автентичний український характер та значення.
- Мовознавець Володимир Горпинич наводить приклад рівня зросійщення українських прізвищ у декількох населених пунктах України. Так, за його підрахунками, лише у селі Богданівка Дніпропетровської області зросійщені українські прізвища налічуються у 57 % мешканців, у селі Тарасівці — у 49 %, у Новокиївці — у 39 %.

За даними карти поширення прізвищ України станом на 2011—2013 роки, складеної генеалогічним товариством «Рідні», в Україні налічується така кількість носіїв деяких традиційних і зросійщених прізвищ

Автентичне (первісне) прізвище	Носіїв	Зросійщене (деформоване) прізвище	Носіїв
<i>Коваль</i>	62 232	Ковальов / Ковальова	40 978
<i>Золотар</i>	1254	Золотарьов / Золотарьова	5994
<i>Різник</i>	3756	Резник / Резніков / Резнікова	1137
<i>Лизун</i>	949	Лізун / Лизунов / Лизунова / Лізунов / Лізунова	900
<i>Моргун</i>	7119	Моргунов / Моргунова	2690
<i>Кут</i>	528	Кутов / Кутова	2051
<i>Покотило</i>	3154	Покотілов / Покотілова / Покотилів / Покотилова	560